

Sobczyński M. - *Geografia granic i pograniczy w badaniach łódzkiego ośrodka geograficznego*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, 7, Łódź 2006, s. 19-36.

Marek Sobczyński

GEOGRAFIA GRANIC I POGRANICZY W BADANIACH ŁÓDZKIEGO OŚRODKA GEOGRAFICZNEGO

Geografia granic i pograniczy stanowiła istotne pole badawcze od samego początku uformowania się w Uniwersytecie Łódzkim zespołu zajmującego się geografią polityczną. Jednakże początki badań geograficzno-politycznych w łódzkim środowisku geograficznym sięgają czasów daleko odleglejszych niż rok 1981, w którym powstał Zakład Geografii Politycznej i Ekonomicznej Regionalnej (w 1993 przekształcony w Katedrę Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych) (Koter 1995d).

Realizowane wcześniej w ośrodku łódzkim studia z zakresu geografii politycznej stanowiły jednak margines głównych nurtów badawczych. Przykładem tego typu studiów są prace Ludwika Straszewicza dotyczące problematyki dawnego pogranicza śląsko-wielkopolskiego na Prośnie, stanowiące przyczynek do szerszych badań sieci osadniczej oraz miast Śląska Opolskiego (Straszewicz 1964, 1965, Straszewicz, Kucharska 1972). Podobny charakter miały również opracowania kartograficzne (atlasy województw opolskiego, łódzkiego i bydgoskiego) tegoż autora, w których zawarto cenne mapy rozwoju terytorialnego dokumentowanych obszarów (Straszewicz 1962a, 1967, 1973). Straszewicz zajmował się również kwestią granic jednostek administracyjnych jako przedmiotem studiów geograficznych (1962b) oraz wpływem granic administracyjnych miast na rozwój społeczno-ekonomiczny samych miast i ich zaplecza (1961).

Problematyka granic w ujęciu historycznym pojawiła się także w rozważaniach Jana Dylika nad kształtem przestrzennym regionu łódzkiego (1971).

Zespół skupiony wokół inicjatora studiów geograficzno-politycznych w ośrodku łódzkim, Marka Kotera, od początku swej działalności nie ograniczał jej przestrzennie do wąsko pojmowanego obszaru Polski Środkowej, lecz

objął badaniami całą Polskę, a w pewnych aspektach wręcz cały świat. Wynikało to, przede wszystkim, z pionierskości tego typu badań w naszym kraju i ogromu problematyki, dotąd nie badanej, a nadzwyczaj istotnej w skali całego kraju (Koter, Kulsza, Sobczyński 1999).

Zainteresowania badawcze pracowników Katedry zaangażowanych w studia z geografii politycznej od początku toczyły się dwoma równoległymi nurtami. Pierwszym z nich była problematyka mniejszości etnicznych i religijnych. Natomiast omawiane tu zagadnienie geografii granic mieści się w drugim z realizowanych w Katedrze nurtów badawczych określonym przez M. Sobczyńskiego jako problematyka krajobrazu administracyjnego (Sobczyński 1990b).

Krajobraz administracyjny, na który składają się struktura genetyczna i przestrzenna administracji państwowej, samorządowej, kościelnej i wszelkich specjalnych podziałów kraju, wraz z postawami politycznymi mieszkańców tworzy natomiast krajobraz polityczny regionu. Istotnym elementem kształtującym ów krajobraz są granice jednostek administracyjnych różnych szczebli.

Z racji dość stabilnych dziejów politycznych Polski Środkowej, w porównaniu z innymi prowincjami kraju (Sobczyński 1984a), studia nad kształtowaniem się krajobrazu administracyjnego ziemi łódzkiej nie stanowiły początkowo zasadniczego obszaru zainteresowań.

Tym niemniej najstarsze badania dziejów i struktury podziałów administracyjnych (na gruncie kartografii) dotyczyły właśnie obszaru Polski Środkowej w szczególności regionu łódzkiego (Koter 1961). Zapoczątkowały je badania studialne historyczno-geograficzno-polityczne problematyki krajobrazu administracyjnego strefy wydobywania węgla brunatnego w okolicach Bełchatowa (Sobczyński 1984b). Podobne kwestie rozpatrywano już wcześniej (Jaroszczak 1971) a także poza środowiskiem geograficznym, w oparciu o źródła archiwalne w ujęciu prawno-administracyjnym (Bandurka 1970, 1994, 1995) oraz w ujęciu historycznym (Jabłoński 1972; Rosin 1970; Stebelski 1929).

W dalszej fazie badań trwałości struktur administracyjnych w okresie XVIII-XX w. studia te poszerzono o zapiliczańską część ówczesnego województwa piotrkowskiego (Sobczyński 1990). W ostatniej fazie studiów udało się rozszerzyć ich zakres przestrzenny na cały obszar tego województwa (Koter 1999a; Sobczyński 1994a) a następnie na nowoutworzony region łódzki (Sobczyński 1999a, 2000b). Badania te pogłębiano poprzez realizację szczegółowych studiów dla jednostek mniejszych niż województwa (powiatów) (Sobczyński 2000c). Naturalną konsekwencją tego nurtu badawczego było zainteresowanie się kwestią podziałów specjalnych regionu

(Sobczyński 2002a, b, c, d; Michalski Sobczyński 2002). Ta problematyka była sporadycznie podejmowana również przez innych badaczy łódzkiego ośrodka geograficznego, spoza Katedry Geografii Politycznej. W szczególności prowadzono studia nad podziałem administracyjnym łódzkiego Kościoła (Liszewski 1990b) jak również nad granicami jednostek zajmujących się gospodarką wodną w Dolinie Odry (Dropek, Heffner 1997).

Przemiany historyczne struktur administracyjnych i ich konsekwencje dla życia społeczno-gospodarczego regionu oraz procesy jego demokratyzacji były wielokrotnie obiektem badań prowadzonych w Katedrze (Heffner 1998d; Kulesza, Kunka 1994; Michalski 1992, 1993, 1994b; Pawlaczek 1997; Sobczyński 1994c).

W ramach krajobrazu politycznego nie można też pominąć studiów nad zasadniczym podziałem politycznym przestrzeni pomiędzy odrębne państwa. Immanentnym elementem takich podziałów są międzynarodowe granice, ich przebieg, struktura, funkcjonowanie i trwałość w krajobrazie kulturowym, w użytkowaniu ziemi czy nawet w świadomości społecznej. Pojęcia trwałości i stabilności granicy zostały wprowadzone do literatury przez M. Sobczyńskiego (1993). Położenie Łodzi w centrum polskich ziem sprawiało, że w najnowszych dziejach nasz region dość rzadko był dzielony granicami międzypaństwowymi. Tym niemniej w składzie nowego województwa łódzkiego znalazły się fragmenty nadzwyczaj trwałej granicy historycznej na Prośnie, które stały się przez to nadzwyczaj ciekawym obiektem badawczym (Heffner, Rykała A. 1999; Koter 1999b; Rykała I. 1997; Sobczyński 1993b; Supernat 1990) a zarazem pozwalały nawiązać po 30 latach do tradycji badań L. Straszewicza. W trakcie tych badań ustalono, iż trwałość dawnych granic w krajobrazie kulturowym jest duża i zaznacza się przede wszystkim w fizjonomii zabudowy, kształtach i zagospodarowaniu działek siedliskowych, jak również w pewnych formach użytkowania ziemi. Nadal występuje świadomość istnienia dawnej granicy pośród mieszkańców pograniczy, pomimo częściowej wymiany ich ludności; zachowały się też nieliczne materialne ślady infrastruktury granicznej (Sobczyński 1993).

Badania problematyki historycznych granic politycznych poszerzano z czasem o kolejne granice, w coraz odleglejszych od Łodzi rejonach kraju. Problem świadomości wśród mieszkańców dawnych podziałów kraju, istnienia granic oraz postrzegania historycznych odrębności dzielnicowych był również znaczącym polem badań prowadzonych w Katedrze na obszarze Polski Środkowej, w szczególności na pograniczu Kujaw i Mazowsza, Podlasia i Mazowsza, Śląska i Małopolski, Galicji i Kongresówki oraz Mazowsza i ziemi łęczyckiej (Antonowicz 1996; Kaczyński 1997; Machlak 1996; Orłowski 2002; Sobczyński 1996a; Supernat 1989).

Tradycja badania granic państwowych w ośrodku łódzkim ma względnie długą historię za sprawą Józefa Barbaga, który w Uniwersytecie Łódzkim uzyskał stopień doktorski na podstawie dysertacji o kształtowaniu się granic politycznych na świecie (1964). Tematykę zmian na mapie politycznej świata podejmowano także i później (Sobczyński 1990a, 1994b). Przebieg państwowych granic politycznych poza obszarem naszego kraju (Koter, Kulesza 2001; Sobczyński 1984a), był przedmiotem kilku opracowań koncentrujących się na strefie postradzieckiej (Sobczyński 2000a 2001a), szczególnych formach granicznych jakimi są szwajcarskie eksklawy (Koter 1988), oraz całościowych ujęciach kwestii granic lądowych na świecie (Kunka 1986) i granic wewnętrznych państw federalnych (Tulin 1987). Rozważano także kwestię ekonomicznych i społecznych reperkusji podziału Górnego Śląska w okresie międzywojennym (Heffner, Lesiuk 1995).

Przemiany polityczne w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych sprzyjały dyskusji na temat teorii podziałów administracyjnych kraju (Heffner 1995, 1996a, 1997c; Koter 1996a, b, 1998b 1999c; Liszewski 1990a, 1991, 1992; Michalski 1994a; Musiał 1998; Rykiel 1993b; Suliborski 1994). Etap ten zaowocował studiami dotyczącymi miejsca i roli powiatu oraz województwa w polskiej tradycji podziału administracyjnego (Heffner 1997b; Koter 1997b; Rochmińska 1999; Sobczyński 1997, Turczyn 2000) oraz studiami nad kształtowaniem się nowych powiatów po reformie podziału z 1999 r. (Górski 2001).

Wielomiesięczna dyskusja nad nowym podziałem administracyjnym Polski nie mogła nie zaowocować podjęciem w Katedrze, ale także poza nią w innych jednostkach badawczych łódzkiego ośrodka geograficznego, stosownych badań. W oczywisty sposób geografowie poczuli się odpowiedzialni za dostarczenie dla potrzeb tej dyskusji naukowych argumentów w kwestii przyszłego kształtu terytorialnego województwa z siedzibą w Łodzi (Michalski, Musiał, Śliwczyński 1991). Tym bardziej było to oczywiste, że podobne studia, choć niestety nie zakończone publikacją, pracownicy Katedry prowadzili już kilkanaście lat wcześniej. Dlatego podjęto zakrojone na szeroką skalę badania, z wykorzystaniem dużych grup studenckich, na peryferiach ziem ciągnących do Łodzi w niemal pełnym okręgu o promieniu ok. 60-120 km. Rezultatem tych badań było obszerne studium, które wykazało zasadność planowanych granic województwa łódzkiego (Koter, Liszewski, Suliborski 1996) a także szereg studiów na poziomie lokalnym (Matczak, Niżnik 2000; Pirveli, Kulesza 1999; Rembowska 1999; Rochmińska, Barwiński 1999; Sobczyński 1999b). Nie przeceniając rzeczywistego znaczenia tego typu badań dla podejmowania decyzji na szczeblu władz państwowych, trzeba powiedzieć, że w przypadku ziemi

łódzkiej, wynikający z omawianych studiów optymalny kształt województwa jest bliski temu, który wcielono w życie. Potwierdzeniem tego faktu jest dalszy udział geografów w kształtowaniu krajobrazu administracyjnego regionu poprzez wykonywanie ekspertyz planowanych w nim zmian (Koter, Liszewski, Suliborski 1999). Zajmowano się też przyszłym kształtem innych województw w tym, tradycyjnie już, stanowiącego obiekt badawczy geografii łódzkiej - regionu opolskiego (Heffner 1997c).

Wprowadzenie struktur samorządowych spowodowało konieczność ponownego podziału przestrzeni miejskiej Łodzi. Konieczne okazało się wprowadzenie dodatkowego szczebla (poniżej dzielnicy miasta), tzw. jednostek pomocniczych, w których mieszkańcy wybierali rady osiedlowe. Problem wydzielenia takich jednostek wymagał znajomości genezy rozwoju przestrzennego, morfologii i tradycji podziału funkcjonalnego przestrzeni miejskiej. Tak się złożyło, że w ramach Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych skupili się również badacze zajmujący się od lat tą problematyką (Koter 1969, 1979, 1980, 1994 a) pierwotnie dość odległą od geografii politycznej. Pozwoliło to doskonale wykorzystać potencjał zespołu do opracowania nowego w swej strukturze, choć opartego na wiekowej tradycji, podziału Łodzi, który został przyjęty przez władze miasta i wcielony w życie (Koter, Araszkiewicz, Kunka, Łukowska 1991). To co nie do końca udało się geografom w skali podziału administracyjnego kraju, na szczeblu podziału miasta okazało się wykonalne, ich wiedza i praca zostały docenione, a projekt wprowadzony w życie, które zresztą pozytywnie zweryfikowało jego dopasowanie do historycznie ukształtowanych struktur. Niestety pobudki polityczne sprawiły, iż w 2001 r. nowe władze miasta dokonały zmian w tym podziale poprzez agregację jednostek, tym niemniej i w tym przypadku przynajmniej formalnie zasięgnięto opinii autorów projektu (Koter 2000).

Kwestia granic administracyjnych Łodzi i innych miast poruszana już przez L. Straszewicza (1961), również była przedmiotem studiów geografów ośrodka łódzkiego. Poza granicami Łodzi i ich wpływem na struktury społeczno-ekonomiczne (Liszewski 1995; Urbaniak 1995) zajmowano się także Warszawą (Rykiel 1993a) i Poznaniem (Kurzawa 2000).

Organizacja kilku „łódzkich” konferencji z geografii politycznej w strefie nadgranicznej Polski zaowocowała serią prac poświęconych szeroko pojętej tematyce pograniczy tak zewnętrznych jak i wewnątrz kraju pomiędzy strukturami historyczno-administracyjnymi. Łódzcy geografowie zajmowali się nie tylko pograniczami w Polsce ale także w innych państwach np. Bułgarii (Baczwarow 1998, 2000). Rozważano duże spektrum zagadnień związanych z funkcjonowaniem pograniczy polsko-czeskiego i polsko-niemieckiego w życiu gospodarczym państwa (Heffner 1997a, 1998a, 1999,

Heffner, Drobek 1996b; Koter, Heffner 1998; Werwicki 1994, 1995a, b, c, 1996; Werwicki, Powęska 1993). Zajmowano się też kwestią społeczności pogranicza w ujęciu geografii ludności i osadnictwa (Baczwarow 1998; Barwiński 1998; Heffner 1996b, 1998b, c; Heffner, Drobek 1996a; Sobczyński 1998). Oryginalnym aspektem studiów nad pograniczem jest badanie pograniczy kulturowych (Rembowska 1998)

Intensyfikacja kontaktów międzynarodowych Polski w warunkach reform ustrojowych zaowocowała zainteresowaniem badawczym problematyką współpracy transgranicznej. Najważniejszymi formami instytucjonalnymi tej współpracy okazują się euroregiony. Zespół pracowników, doktorantów i studentów Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ od niemal dekady zajmował się badaniem takich struktur zarówno w ujęciu kompleksowym (Klima 2000; Koter 1994b) jak i poszczególnymi euroregionami na polskich granicach południowych np. Euroregion Tatry (Klima 1999), Pradziad (Rymarz 2000), Glacensis (Zagan 2000), wschodnich Euroregion Karpacki (Klima 1998b; Kunach 1995), Bug (Stefaniak 1999). Podejmowano też próby bardziej całościowej oceny współpracy transgranicznej Polski z Rosją i Czechami (Kurmanowska 1999; Sobczyński 2001b). Incydentalnie podejmowano także tematykę euroregionów położonych w innych państwach (Klima 1998a, 2000).

Prowadzone w ośrodku łódzkim od ponad 40 lat studia geograficzno-polityczne, w tym ponad dwie dekady w formie zinstytucjonalizowanej w postaci Katedry przyniosły już znaczący dorobek naukowy i pozwoliły na podjęcie prób systematyzacji i klasyfikacji pewnych pojęć i metod badawczych. W szczególności należy tu wymienić opracowania generalizujące i klasyfikujące poglądy na temat państwa jako regionu politycznego i geograficzno-historycznego (Koter 1993, 1995e), miejsca granic, pograniczy i kresów w badaniach geograficznych (Barwiński 2000; Koter 1997a; Rykiel 1995; Sobczyński 1993a), podziału administracyjnego i specjalnego Polski (Heffner, Rochmińska 2003; Sobczyński 1997, 2002c), specyfiki ludności pogranicza i jej klasyfikacji genetycznej (Koter 1995a, b, c, 1998a). Podjęto także próby usystematyzowania kategorii pojęć dotyczących współpracy transgranicznej (Sobczyński 1995, 1996b; Suliborski 1995) oraz istoty euroregionu (Klima 2000). Ukazało się też wykonane w Łodzi opracowanie popularyzujące wiedzę z zakresu geografii politycznej, w którym odniesiono się również do kwestii geografii granic i pograniczy (Baczwarow, Suliborski 2002).

LITERATURA

- Antonowicz R. (1996), *Wpływ dawnej granicy polsko-niemieckiej na zróżnicowanie społeczne i gospodarcze obszarów przygranicznych na przykładzie gmin Dobrodzień i Lubliniec*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem K. Heffnera.
- Baczwarow M. (1998), *Diasporas and borders in the Balkans* [w:] Koter M. Heffner K. (red.) *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, Region and Regionalism, nr. 3, University of Łódź, Silesian institute in Opole, Łódź-Opole, s. 46-54.
- Baczwarow M. (2000), *Les fonctions changeantes des frontieres bulgares*, Revue Geographique de l'Est, t. 38, nr 4, s. 151-157.
- Baczwarow M. Suliborski A. (2002), *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce. Terminologia*, PWN, Warszawa-Łódź.
- Bandurka M. (1970), *Zmiany terytorialne i administracyjne województwa łódzkiego*, "Rocznik Łódzki", t. 14/17.
- Bandurka M. (1994), *Rozwój terytorialny ziem województwa łódzkiego w okresie 1918-1993*, "Rocznik Łódzki", t. 41, s. 13-45.
- Bandurka M. (1995), *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku* (wyd. 2), Łódź, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Urząd Wojewódzki w Łodzi, Archiwum Państwowe w Łodzi.
- Barbag J. (1964), *Kształtowanie się granic politycznych oraz integracja i dezintegracja państw w latach 1900-1962*, Łódź, maszynopis w BUŁ, praca doktorska, promotor J. Dylik.
- Barwiński M. (1998), *Political conditions of transborder cantacts of Lemkos living on both sides of the Carpatian Mountains*, [w:] Koter M., Heffner K., (eds), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism", no. 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole—Łódź, s. 233-240.
- Barwiński M. (2000), *Borderland in the geographical context*, [w:] Pavlíček J., Šindler P., Feber J. (red.), *Hranice a pohranici jako filozoficky, sociokulturni, politicky, historicky a geograficky fenomen*, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Ostrawskiego, Ostrawa, Czechy, s. 18-22.
- Drobek W., Heffner K. (1997), *O potrzebie regulacji granicy pomiędzy RZGW w Katowicach i we Wrocławiu* [w:] *Rozwój społeczno-gospodarczy Nadodrza w kontekście współpracy transregionalnej. Wybrane zagadnienia*, red. W. Drobek, Instytut Śląski w Opolu, „Zeszyty Odrzańskie. Seria Nowa", nr 6, s. 71-90.
- Dylik J. (1971), *Województwo ze stolicą bez antenatów. Geografia historyczna województwa łódzkiego*, ŁTN, Łódź.
- Górski M. (2001), *Proces formowania powiatu ostrowskiego w nowej strukturze administracyjnej państwa*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.

- Heffner K (1995), *Regional administrative division and local government transition in Poland* [w:] Koter M. (red.), *Region and regionalism. Social and political aspects*, Opole-Łódź.
- Heffner K. (1996a), *Śląsk Opolski w systemie administracyjnym i regionalnym kraju*, Śląsk Opolski, nr 3, s. 7-13.
- Heffner K. (1996b), *Zmiany ludnościowe i procesy rozwoju w strefie pogranicza Polski z Czechami* [w:] Heffner K., Drobek W. (red.), *Strefa pogranicza Polska-Czechy. procesy transformacji i rozwoju*, PIN Instytut Śląski, Opole, s. 108-134.
- Heffner K. (1997a), *Disparties and transition process in Polish-Czech border regions. Challenges for European Union enlargement*, [w:] *Regional Frontiers Conference Abstract Book, September. Regional Studies Association, European Urban and Regional Research Network*, Frankfurt am Oder, ss. 36.
- Heffner K. (1997b), *Powiat głubczycki na tle podziału terytorialnego Śląska Opolskiego w ujęciu historycznym*, „Kalendarz Głubczycki”, s. 45-58.
- Heffner K. (1997c), *Śląsk Opolski w systemie administracyjnym i regionalnym kraju*, [w:] V. Baran (red.), *Teritorialna organizacia administrativnych sistemov štatu*, „Acta Universitatis Matthiae Belii”, Fakulta Prirodných Vied, Geograficke Studie, no. 3, s. 64-75.
- Heffner K. (1998a), *Entwicklung und Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Grenzraum*, [w:] Neuss B., Jurczek P., Hilz W. (red.) *Grenziibergreifende Kooperation im ostlichen Mitteleuropa*, Europaisches Zentrum fur Federalismus-Forschung, Tübingen, Seria Occasional Papers no. 19, s. 48-70.
- Heffner K. (1998b), *Kluczowe problemy demograficzno-osadnicze obszarów przygranicznych Polska-Czechy*, PIN Instytut Śląski w Opolu, Opole, ss. 144.
- Heffner K. (1998c), *Population changes and processes of development in the Polish-Czech borderland zone*, [w:] Koter M., Heffner K. (eds), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism”, no. 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole-Łódź, s. 204-216.
- Heffner K. (1998d), *Struktura przestrzenna regionu Śląska Opolskiego*, „Śląsk Opolski”, numer specjalny: *Województwo opolskie wobec perspektyw reform administracyjno-samorządowych lat 1998-2000*, s. 30-40.
- Heffner K. (1999), *The Polish-Czech transborder area: increase or decrease of diversifications before entering European Union*, [w:] *Współpraca transgraniczna dla zrównoważonego rozwoju, Konferencja z okazji jubileuszu 50-lecia Instytutu. Warszawa 10-12 czerwca 1999*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa, s. 245-260
- Heffner K., Drobek W. (1996a), *Procesy przekształceń struktur osadniczych w województwach zielonogórskim i gorzowskim pod wpływem otwarcia granicy zachodniej* [w:] Kłodziński M., Rosner A. (red.), *Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich zachodniego pogranicza*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa, s. 65-78.
- Heffner K., Drobek W. (red.) (1996b), *Strefa pogranicza Polska-Czechy. procesy transformacji i rozwoju*, PIN Instytut Śląski, Opole.

- Heffner K., Lesiuk W. (1995), *Ekonomiczne i społeczne skutki podziału Górnego Śląska w 1922 r.*, Studia Opolskie, t. 54, s. 43-66.
- Heffner K., Rochmińska A. (2003), *The lasting and historical interregional borderlands in Poland*, „European Spatial Research and Policy”, vol. 9, no. 1, Łódź (przyjęte do druku).
- Heffner K., Rykała A. (1999), *Praszka miasto w strefie dawnego pogranicza nad górną Prosną w koncepcjach nowego podziału administracyjnego Polski*, „Śląsk Opolski”, nr 1, s. 9-17.
- Jabłoński C. (1972), *Podziały administracyjne województwa łódzkiego i obszarów przyległych w 1939-1945 r.* „Rocznik Łódzki”, t. 16/19.
- Jaroszczak Z. (1971), *Zmiany podziału administracyjnego województwa łódzkiego w latach 1964-1970*, „Region Łódzki. Studia i Materiały”, Łódź.
- Kaczyński D. (1997), *Trwałość historycznej granicy polsko-litewskiej w krajobrazie kulturowym i świadomości mieszkańców Podlasia*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.
- Klima E. (1998a), *Euroregiony: wspólnota robocza Alpy-Adriatyk*, „Kwartalnik Geograficzny”, nr 2.
- Klima E. (1998b), *Perceptions of the Carpathian Euroregion*, [w:] Koter M., Heffner K. (eds), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism”, no. 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole-Łódź, s. 178-185.
- Klima E. (1999), *Euroregion Tatry - European integration?* [w:] Koter M., Heffner K. (eds), *Multicultural Regions and Cities. Region and Regionalism* No 4, Łódź-Opole, s. 111-116.
- Klima E. (2000), *Euroregiony - integracja czy dezintegracja państw europejskich?* praca doktorska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, promotor M. Koter.
- Koter M. (1961), *Terytorium dzisiejszego województwa łódzkiego na mapach Polski z XVI i XVII wieku*, Rocznik Łódzki, t. V (VIII) Łódź, s. 77-87.
- Koter M. (1969), *Geneza układu przestrzennego Łodzi przemysłowej*, Prace Geograficzne IG PAN, nr 79, Warszawa.
- Koter M. (1979), *Struktura morfogenetyczna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi*, Acta Universitatis Lodziensis, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, ser. II, z. 21, Łódź, s. 25-52.
- Koter M. (1980) *Rozwój przestrzenny i zabudowa miasta* [w:] R. Rosin (red.) *Łódź. Dzieje miasta*, T. 1 Do 1918 r., PWN, Warszawa-Łódź, s. 148-191.
- Koter M. (1988), *Szwajcarskie eksklawy*, Poznaj Świat, nr 3, s. 20-21.
- Koter M. (1993), *Region polityczny - geneza, ewolucja i morfologia* [w:] Handtke K. (red.) *Region, regionalizm - pojęcia i rzeczywistość. Zbiór studiów*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 49-74.
- Koter M. (1994 a) *Rola wiejskich elementów morfologicznych w procesie kształtowania układu przestrzennego Łodzi* [w:] Koter M., Tkocz J. (red.),

- Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, UMK, UŁ, Toruń-Łódź, s. 23-32.
- Koter M. (1994b), *Transbroder „Euroregions” round Polish border zones as an example of a new form of political coexistence* [w:] Galluser W. A. (red.), *Political boundaries and coexistence*, Peter Lang, Bern, s. 77-87.
- Koter M. (1995a), *A genetic classification of frontier peoples and multicultural border zones in Poland, Bohemia and Slovakia* [w:] Baran V. (red.), *The boundaries and their impact on the territorial structure of region and state*, Acta Universitatis Mattiae Belli Banská Bystrica, Geographical Studies, nr 1, Banská Bystrica, s. 37-45.
- Koter M. (1995b), *Classification génétique des peuples frontaliers d'après l'exemple de la Pologne* [w:] Goetschy H., Sanguin A.L. (red.) *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*, L'Harmattan, Paris, s. 235-241.
- Koter M. (1995c), *Ludność pogranicza - próba klasyfikacji genetycznej* [w:] *Pięćdziesiąt lat geografii w Uniwersytecie Łódzkim*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, nr 20, s. 239-245.
- Koter M. (1995d), *Rozwój, problematyka badawcza oraz ważniejsze osiągnięcia naukowe i dydaktyczne Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych* [w:] *Pięćdziesiąt lat geografii w Uniwersytecie Łódzkim*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, nr 20, Łódź, s. 66-68.
- Koter M. (1995e), *The geographical-historical region: its notion, origin and factors of its development* [w:] Koter M. (red.) *Region and Regionalism. Social and political aspects*, Łódź-Opole, s. 7-26.
- Koter M. (1996a), *Jaki model podziału*, Współnota, nr 20 (323), s. 6-10.
- Koter M. (1996b), *Porównanie regionów europejskich z propozycją podziału terytorialnego Polski* [w:] *Łódź stolicą makroregionu*, Łódź, s. 59-74.
- Koter M. (1997a), *Kresy państwowe – geneza i właściwości w świetle doświadczeń geografii politycznej*, [w:] Handke K. (red.), *Kresy – pojęcie i rzeczywistość*, Warszawa, str. 9-52.
- Koter M. (1997b), *Powiaty — wnioski z przeszłości i wskazania na przyszłość. Ujęcie geograficzne*, Instytut Lecha Wałęsy, „Kronika”, z. 3, Warszawa, s. 113-126.
- Koter M. (1998a), *Frontiers peoples - origin and classification*, [w:] Koter M., Heffner K. (eds), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism”, no. 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole—Łódź, s. 28-38.
- Koter M. (1998b), *Polskie regiony*, „Współnota”, nr 12 (41), s. 16-17; dodatek nr 6, 11.04., s. 12-13 i 16.
- Koter M. (1999a), *Historyczne uwarunkowania powstania i rozwoju regionu łódzkiego*, [w:] *Ziemia łódzka*. Łódź, Marrow SA, s. 9-28.
- Koter M. (1999b), *Kształtowanie się pogranicza oraz rola granicy w rozwoju obszaru nad górną Prosną*, [w:] Krzemiński T. (red.), *Nad górną Prosną. Monografia Praszki*, pod. red. T s 445-501.

- Koter M. (1999c), *Za jakim modelem podziału terytorialnego Polski opowiedzieć się? Wnioski z doświadczeń przeszłości oraz wzorców europejskich*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica I, s. 7-29
- Koter M. (2000), *Ocena mapy jednostek pomocniczych zaproponowanych przez Zarząd Miasta Łodzi*, maszynopis, Rada Miejska w Łodzi, ss. 14.
- Koter M., Araszkiewicz A., Kunka T., Łukowska A. (1991), *Koncepcja podziału m. Łodzi na jednostki samorządowe*, Kronika Miasta Łodzi, s. 9-17.
- Koter M., Heffner K. (eds) (1998), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism”, no 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole-Łódź, s. 1-296.
- Koter M., Kulesza M. (2001), *Geographical and historical grounds of formation of borders of former and present-day Poland* [w:] Koter M., Heffner K. (red.), „Region and Regionalism”, no. 5, *Changing role of border areas and regional policies*, Łódź-Opole, str. 165-179.
- Koter M., Kulesza M., Sobczyński M. (1999), *Geografia polityczna i historyczna regionu łódzkiego w badaniach Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ*, [w:] *Nauki geograficzne a edukacja społeczeństwa*, t. 2, Region łódzki, Materiały XLVIII Zjazdu PTG, Łódź 9-11 września 1999, s. 69-79.
- Koter M., Liszewski S., Suliborski A. (1996), *Delimitacja potencjalnego obszaru województwa łódzkiego. Studium wiedzy o regionie łódzkim*, ŁTN, Łódź.
- Koter M., Liszewski S., Suliborski A., (1999), *Ekspertyza dotycząca wniosków gmin i mniejszości województwa łódzkiego o zmianę przynależności administracyjnej*, maszynopis, Urząd Marszałkowski w Łodzi, ss. 20
- Kulesza M., Kunka T. (1994), *Regions of Poland from historical perspectives - some selected remarks. Territories and boundaries from beginning of Polish statehood (966) to the partition of Poland (1795)* [w:] Koter M. (red.) *Region and regionalism. Inner divisions*, Łódź-Opole, s. 97-103.
- Kunach M. (1995), *Euroregion Karpacki*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.
- Kunka T. (1986), *Charakterystyka terytorialno-strukturalna tzw. naturalnych i konwencjonalnych lądowych granic państwowych na świecie*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Kotera.
- Kurmanowska J. (1999), *Współpraca transgraniczna pomiędzy Polską a obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.
- Kurzawa V. (2000), *Ocena możliwości poszerzenia administracyjnego Poznania o strefę podmiejską*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem K. Heffnera.
- Liszewski S. (1990a), *Organizacja przestrzenna w okresie przejścia od systemu scentralizowanego do systemu gospodarki rynkowej*, Biuletyn KPZK PAN, z. 149, Warszawa, s. 131-150.

- Liszewski S. (1990b), *Organizacja terytorialna diecezji łódzkiej na tle podziałów administracyjnych i przemian rozmieszczenia ludności* [w:] Uniwersytet Kościołowi Łódzkiemu, Diecezjalne Wyd. Łódzkie, Łódź, s. 108-130.
- Liszewski S. (1991), *Podział administracyjny kraju. Założenia i kryteria*, Biuletyn KPZK PAN, z. 156, Warszawa, s. 63-77.
- Liszewski S. (1992), *Nowy podział administracyjny Polski. Przegląd koncepcji, propozycje zmian*, Geografia w Szkole, nr 1, s. 3-12.
- Liszewski S. (1995), *Rozwój terytorialny a integrację przestrzenne miasta. Przykład Łodzi* [w:] *Wielkie miasto. Czynniki integrujące i dezintegrujące*, Wyd. UŁ, Łódź, s. 34-43.
- Machlak A. (1996), *Kształtowanie się pogranicza mazowiecko-kujawskiego i jego trwałość w świadomości regionalnej*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.
- Matczak A., Niznik A.M. (2000), *Organizacja terytorialna przyszłego województwa łódzkiego (wyniki badań przeprowadzonych w sześciu gminach regionu sieradzkiego)*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica 1, s. 165-181.
- Michalski W. (1992) *Struktura organizacyjno-terytorialna woj. piotrkowskiego* [w:] *Problemy regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne z. 2, Wrocław, s. 113-125.
- Michalski W. (1993) *Changes in the administrative division of the country and planning: the example of Łódź region* [w:] Marszał T. Michalski W. (red.), *Planning and environment in the Łódź region*, Kronika Miasta Łodzi, z. 1, s. 49-59.
- Michalski W. (1994a), *New regions of Poland in the conceptions of the country's administrative divisions* [w:] Koter M. (red.) *Region and regionalism. Inner divisions*, Łódź-Opole, s. 177-186.
- Michalski W. (1994b) *Organizacja terytorialna województwa piotrkowskiego a ciężenia rzeczywiste ludności* [w:] Koter M., Suliborski A. (red.), *Kształtowanie się struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz więzi regionalnych województwa piotrkowskiego*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, nr 18, Łódź, s. 41-54.
- Michalski W., Musiał W., Śliwczyński A. (1991), *Województwo łódzkie w propozycjach nowego podziału administracyjnego*, Kronika Miasta Łodzi, s. 19-33.
- Musiał W. (1998), *Województwo łódzkie w 1973 i w 1998 r.*, "Ziemia Łódzka", nr 8/9 (30), s. 5-10.
- Orłowski K. (2002), *Historyczne pogranicze śląsko-małopolskie w krajobrazie kulturowym i świadomości mieszkańców*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.

- Pawlaczek R. (1997), *Podziały terytorialne i proces kształtowania się granic Wielkopolski (X-XX wiek)*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Kuleszy.
- Pirveli M., Kulesza M. (1999), *Spoleczna percepcja projektów nowego podziału administracyjnego Polski oraz lokalne preferencje administracyjne mieszkańców w rejonie radomskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica I, s. 131-148.
- Rembowska K. (1998), *Borderland - neighbourhood of cultures*, [w:] Koter M., Heffner K. (eds), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism”, no. 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole-Łódź, s. 23-27.
- Rembowska K. (1999), *Spoleczna percepcja projektów podziału administracyjnego Polski wśród mieszkańców miast i gmin północno-wschodniej części województwa skierniewickiego*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica I, s. 87-101.
- Rochmińska A. (1999), *Administracyjno-polityczna regionalizacja Polski*, praca doktorska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, promotor K. Heffner.
- Rochmińska A., Barwiński M. (1999), *Zasięg przestrzenny potencjalnego województwa łódzkiego na terenie pogranicza obecnych województw piotrkowskiego i radomskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica I, s. 117-129.
- Rosin R. (1970), *Rozwój terytorialno-administracyjny województwa i historycznych ziem wchodzących w jego skład* [w:] *Łódzkie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej*, Łódź.
- Rykała I. (1997) *Praszka - miasto w strefie dawnego pogranicza w koncepcjach nowego podziału administracyjnego Polski*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem K. Heffnera
- Rykiel Z. (1993a), *Ewentualne zmiany ustroju i organizacji przestrzennej m. st. Warszawy* Biuletyn KPZK PAN, z. 163, s. 9-16.
- Rykiel Z. (1993b), *Lokalne systemy osadnicze a podział administracyjny kraju* [w:] Maik W. (red.) *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, Toruń, s. 119-125.
- Rykiel Z. (1995), *European boundaries in spatial research*, European Spatial Research and Policy, vol. 2, nr 1, s. 35-48.
- Rymarz M. (2000), *Euroregion Pradziad, przestrzenne i społeczno-gospodarcze skutki utworzenia struktury ponadgranicznej*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem K. Heffnera.
- Sobczyński M. (1984a), *Niezmiennność dawnych granic politycznych na obszarze Polski*, Acta Universitatis Lodzensis. Folia geographica 3, s.119-137.
- Sobczyński M. (1984b), *Zmiany podziału administracyjnego B.O.P. w latach 1815-1984*. [w:] *Atlas Belchatowskiego Okręgu Przemysłowego*, Łódź, mapa z komentarzem.

- Sobczyński M. (1990a), *O aktualną mapę polityczną świata*, „Geografia w Szkole”, 5, s. 232-238.
- Sobczyński M. (1990b), *Przemiany wiejskiej sieci osadniczej w świetle analizy kartograficznej i inwentaryzacji zabudowy* [w:] *Wyludnianie się wsi w Polsce Centralnej (na obszarze województwa piotrkowskiego)*, Biuletyn informacyjny 2, PAN IGiPZ, Warszawa, s. 187-205.
- Sobczyński M. (1993a), *O potrzebie badania granic na gruncie polskiej geografii politycznej* [w:] *Współczesna geografia polityczna. Contemporary Political Geography. „Conference Papers”*, 17, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, s. 125-128.
- Sobczyński M. (1993), *Trwałość dawnych granic państwowych w krajobrazie kulturowym Polski*, Zeszyty IGiPZ PAN 15, Warszawa.
- Sobczyński M. (1994a), *Delimitacja województwa piotrkowskiego z punktu widzenia trwałości struktur administracyjno-terytorialnych* [w:] *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica* 18, s.11-23.
- Sobczyński M. (1994b), *Nieznane oblicze współczesnej mapy politycznej świata*, „Geografia w Szkole”, 3, 1994, s. 135-143.
- Sobczyński M. (1994c), *The influence of past political divisions of the territory of Poland upon the regional structure of the country* [w:] Koter M. (red.) *Region and regionalism. Inner divisions*, Łódź-Opole, s. 103-116.
- Sobczyński M. (1995), *Współczesne uwarunkowania powiązań transgranicznych* [w:] Andrzej Stasiak, Krzysztof Miros (red.), *Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami. Polen und seine Grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarländern. Materiały z konferencji Warszawa - Szklarska Poręba -Bocholt, 4-11. 05. 1994*, cz. 1, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Projekt badawczy nr 6 6130 92 03 Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski. Biuletyn nr 10, Warszawa 1995, s. 137-149.
- Sobczyński M. (1996a), *Królestwo Galicji i Lodomerii, czyli co dzieli polską przestrzeń*, „Geografia w Szkole”, 3, 1996, s. 164-167.
- Sobczyński M. (1996b), *Współczesne międzynarodowe powiązania transgraniczne (próba systematyzacji)* [w:] Heffner K, Drobek W. (red.), *Strefa pogranicza Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju. Materiały z konferencji międzynarodowej Opole-Ostrawa 19-21 kwietnia 1995 r.*, Opole 1996, Instytut Śląski, s. 70-80.
- Sobczyński M. (1997), *Powiat w polskiej tradycji podziału terytorialnego kraju* [w:] Baran V. (red.), *Teritoriálna organizácia administratívnych systémov štátu*, Acta Universitatis Matthiae Belii, Fakulta Prirodných Vied, Geografické Študie, no.3, s. 76-92, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica.
- Sobczyński M. (1998), *The historical transborder region of Orawa*, [w:] Koter M., Heffner K. (eds), *Borderlands or transborder regions - geographical, social and political problems*, „Region and Regionalism”, no. 3, University of Łódź, Silesian Institute in Opole, Opole-Łódź, s. 141-149.

- Sobczyński M. (1999a), *Województwo łódzkie w dziejach podziału administracyjnego Polski*, „Studia Regionalne” 25, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Biuro Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Łódź, s. 7-25.
- Sobczyński M. (1999b), *Zasięg terytorialny regionu łódzkiego oraz lokalne preferencje podziału administracyjnego niższych szczebli na obszarze ziemi wieluńskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica I, s. 149-163.
- Sobczyński M. (2000a), *Geograficzno-polityczna analiza stosunków komunikacyjnych byłych państw radzieckich* [w:] Kitowski J. (red.), *Problematyka geopolityczna Europy Środkowej i Wschodniej*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Wyd. Ekonomiczny Filii UMCS w Rzeszowie, Komisja Geografii Komunikacji PTG, „Rozprawy i monografie Wydziału Ekonomicznego”, 18, Rzeszów, s. 389-402.
- Sobczyński M. (2000b), *Historia powołania i przemiany administracyjne woj. łódzkiego* [w:] Marek Sobczyński, Wojciech Michalski (red.), *Województwo łódzkie na tle przemian administracyjnych Polski. W osiemdziesiątą rocznicę utworzenia województwa*, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział w Łodzi, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych Biuro Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Łódź, s. 7-21.
- Sobczyński M. (2000c), *Rozwój krajobrazu administracyjnego regionu radomszczańskiego* [w:] Marek Sobczyński, Wojciech Michalski (red.), *Poziom rozwoju i zagospodarowania powiatu. Opracowanie metody badań na przykładzie powiatu radomszczańskiego*, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych Biuro Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Łódź, *Studia Regionalne*, s.23-34, maszynopis.
- Sobczyński M. (2001a), *Integration and disintegration processes on Moldavia's (Moldova's) lands during history (Procesy integracyjne i dezintegracyjne ziem Mołdawii w toku dziejów)* [w:] Kitowski J. (red.) *Spatial dimension of socio-economic transformation processes in Central and Eastern Europe on the turn of the 20th century (Przestrzenny wymiar procesów transformacji społeczno-ekonomicznej w Europie Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku)*, vol. 1., Papers and Monographs of the Department of Economy, no 22, The Stanisław Leszczycki Institute of Geography and Spatial Organisation Polish Academy of Sciences in Warsaw, Faculty of Economics, The Maria Curie-Skłodowska University Branch in Rzeszów, Higher School of Administration and Management in Przemyśl, Commission of Communication Geography of the Polish Geographical Society in Warsaw, Rzeszów 2001, s. 469-499.
- Sobczyński M. (2001b) - *Perception of the Polish-Russian and Polish-Czech transborder co-operation by the inhabitants of border provinces* [w:] Orlenok V.V. (red.) - *Geografija, obščestvo, okružajuščaja sreda: razvitie geografii v stranach Central'noj i Vostočnoj Evropy. Meždunarodnaja naučnaja konferencija. Kaliningrad/Svetlogorsk, Rossija, 4-7 ijunja 2001 g. Tezisy dokladov. Czast' 1.* Izdatel'stvo Kaliningradskogo Universiteta, Kaliningrad 2001, s. 104-105.
- Sobczyński M. (2002a), *Podziały terytorialne województwa łódzkiego* [w:] Sobczyński M., Michalski W. (red.), *Województwo łódzkie na tle podziałów specjalnych i*

- innych struktur terytorialnych, Zespół Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Ministerstwo Gospodarki, Łódzkie Studia Regionalne, Łódź 2002, s. 23-32.
- Sobczyński M. (2002b), *Typologia urzędów administracji specjalnej oraz innych instytucji funkcjonujących w oparciu o odrębne podziały terytorialne* [w:] Sobczyński M., Michalski W. (red.), *Województwo łódzkie na tle podziałów specjalnych i innych struktur terytorialnych*, Zespół Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Ministerstwo Gospodarki, Łódzkie Studia Regionalne, Łódź 2002, s. 17-22.
- Sobczyński M. (2002c), *Wpływ podziałów specjalnych i innych podziałów terytorialnych na kształtowanie się regionu łódzkiego* [w:] Michalski W., Sobczyński M. (red.), *Struktura funkcjonalno-przestrzenna regionu łódzkiego*, Ministerstwo Gospodarki, Łódzkie Studia Regionalne, Łódź 2002, s. 5-18.
- Sobczyński M. (2002d), *Wstęp* [w:] Sobczyński M., Michalski W. (red.), *Województwo łódzkie na tle podziałów specjalnych i innych struktur terytorialnych*, Zespół Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Ministerstwo Gospodarki, Łódzkie Studia Regionalne, Łódź 2002, s. 5-16.
- Sobczyński M., Michalski W. (red.) (2002), *Województwo łódzkie na tle podziałów specjalnych i innych struktur terytorialnych*, Zespół Rozwoju Regionalnego w Łodzi, Ministerstwo Gospodarki, Łódzkie Studia Regionalne, Łódź 2002.
- Stebelski A. (1929), *Przeszłość administracyjna ziem województwa łódzkiego*, "Rocznik Oddziału Łódzkiego PTH", t. 1/1928 (nadbitka Łódź 1935).
- Stefaniak J. (1999), *Euroregion Bug jako przykład polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.
- Straszewicz L. (1961), *W sprawie jedności administracyjnej miast i zapleczy*, *Gospodarka i Administracja Terenowa*, nr 7/10, s. 30-31.
- Straszewicz L. (1962a), *Atlas gospodarczy województwa opolskiego*, PPWK, Warszawa.
- Straszewicz L. (1962b), *Podział administracyjny kraju jako przedmiot zainteresowania geografa*, *Gospodarka i Administracja Terenowa*, nr 7/8, s. 39.
- Straszewicz L. (1964), *Zespół osiedleńczy Gorzów Śląski - Praszka na tle problemów zagospodarowania byłego pogranicza*, *Materiały i Studia Opolskie*, t. 10, s. 113-126.
- Straszewicz L. (1965), *L'aménagement des zonen anciennes frontières comme problème de géographie économique*, *Mémoires et Documents*, vol. 10, no. 2, s. 41-46.
- Straszewicz L. (1967), *Atlas województwa łódzkiego*, PPWK, Warszawa.
- Straszewicz L. (1973), *Atlas województwa bydgoskiego*, Wyd. Geologiczne, Instytut Geografii UMK w Toruniu, Warszawa.
- Straszewicz L. Kucharska M. (1972), *Procesy integracyjne Śląska Opolskiego w strefie byłego pogranicza nad górną Prosną*, *Materiały i Studia Opolskie*, R.14, z. 25, s. 5-25.
- Suliborski A. (1994) *Uwarunkowania polityczne i społeczne koncepcji podziałów terytorialnych Polski* [w:] *Geopolitické trendy v stredoeuropských regionach a ich*

- vplyv na teritorialne struktury, Zbornik z medzinarodneho seminara, Metodické Centrum Banská Bystrica, Univerzita M. Bela, Banská Bystrica, s. 32-40.
- Suliborski A. (1995), *Theoretical and ideological dilemmas of transborder co-operation and unification in Europe* [w:] Baran V. (red.), *The boundaries and their impact on the territorial structure of region and state*, Acta Universitatis Mattiae Belli Banská Bystrica, Geographical Studies, nr 1, Banská Bystrica, s. 30-36.
- Supernat T. (1989), *Trwałość dawnej granicy politycznej polsko-niemieckiej w obecnym krajobrazie kulturowym i w świadomości ludności na przykładzie gmin: Lubnice, Byczyna Kluczborska, Perzów i Dziadowa Kłoda*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Kotera
- Tulin J. (1987), *Charakterystyka lądowych granic wewnętrznych państw federacyjnych*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Kotera.
- Turczyn M (2000), *Województwo w polskiej tradycji podziału administracyjnego*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Kuleszy.
- Urbaniak A. (1995), *Zmiany granic administracyjnych miasta Łodzi i ich konsekwencje gospodarczo-społeczne na przykładzie terenów włączonych do dzielnicy Polesie w 1988 r.*, Łódź, praca magisterska w Katedrze Gospodarki Przestrzennej i Planowania Przestrzennego UŁ napisana pod kierunkiem A. Werwickiego.
- Werwicki A. (1994), *Transformacja sieci handlu i usług na obszarach przygranicznych Polski (w latach 1989-1992)* [w:] *Węzłowe problemy współpracy przygranicznej*, Biuletyn Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami, nr 5, PAN, Warszawa, s. 231-248.
- Werwicki A. (1995a), *Aktualne kierunki rozwoju działalności usługowej w polskich strefach przygranicznych* [w:] *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, Biuletyn Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami, nr. 10, PAN, Warszawa, s. 115-121.
- Werwicki A. (1995b), *Funkcjonowanie strefy działalności usługowych w zachodnim i wschodnim regionie przygranicznym Polski* [w:] Stasiak A., Miros K. (red.), *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, Biuletyn Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami, nr. 11, PAN, Materiały konferencyjne, Warszawa, s. 217-246.
- Werwicki A. (1995c), *Problemy funkcjonowania sfery działalności usługowych w obszarach przygranicznych Polski* [w:] *Przemiany struktur społeczno-gospodarczych obszarów przygranicznych*, Warszawa, s. 385-402.
- Werwicki A. (1996), *Development of retailing in the eastern border region of Poland* [w:] *Planerische und raumordnungsrechtliche Betrachtung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit aus polnischer und deutscher Sicht*, Arbeitsmaterial, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, s. 242-250.
- Werwicki A. Powęska H. (1993), *Rejony przejść granicznych jako obszary koncentracji handlu i usług - granica zachodnia* [w:] *Węzłowe problemy*

współpracy przygranicznej, Biuletyn Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami, nr 1, s. 61-85.

Zegan A. (2000), *Euroregion Glacensis jako przykład współpracy transgranicznej*, praca magisterska w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ napisana pod kierunkiem M. Sobczyńskiego.

M. Sobczyński

GEOGRAFIA GRANIC I POGRANICZY W BADANIACH ŁÓDZKIEGO OŚRODKA GEOGRAFICZNEGO

Streszczenie

Zbliżająca się 60 rocznica istnienia w Łodzi uniwersyteckiego ośrodka geograficznego skłania do refleksji nad jej dorobkiem naukowym. Jednym z unikalnych w skali kraju nurtów badawczych szeroko rozwijanym w Łodzi jest geografia polityczna a w jej ramach studia nad problematyką granic i pograniczy. W artykule przedstawiono zarys kształtowania się łódzkiej szkoły geografii politycznej założonej przez M. Kotera oraz zaprezentowano zasadnicze nurty badawcze realizowane w ramach tej szkoły a także poza nią, przez łódzkich geografów w zakresie badań nad historycznymi i współczesnym granicami międzynarodowymi, wewnątrzpaństwowymi granicami administracyjnymi, podziałami specjalnymi jak również nad ukształtowanymi przez owe granice strefami pograniczy.

W toku tych badań wykształciło się pojęcie krajobrazu administracyjnego, na który składają się struktura genetyczna i przestrzenna administracji państwowej, samorządowej, kościelnej i wszelkich specjalnych podziałów kraju. Krajobraz ten, wraz z postawami politycznymi mieszkańców tworzy krajobraz polityczny regionu.

Autor wyróżnił kilka nurtów badawczych realizowanych w ośrodku łódzkim w zakresie badań granic i pograniczy. W szczególności dotyczy to studiów nad podziałem administracyjnym kraju, realizowanych na różnych jego szczeblach od zasadniczego podziału pierwszego rzędu, którego reformy następowały w 1975 i 1999 r., podziałów lokalnych (struktur samorządowych) w szeroko pojmowanym regionie łódzkim oraz przemian administracyjnych obszaru samego miasta.

Drugim ważnym nurtem badawczym jest geografia granic reliktowych (historycznych) i ich wpływ na współczesny krajobraz kulturowy kraju.

Trzeci nurt dotyczy badań granic międzynarodowych na całym świecie oraz prób ich klasyfikacji.

Równie silnie jak studia nad granicami rozwinęły się w łódzkim ośrodku geograficznym badania stref pogranicznych i współpracy transgranicznej. Zagadnieniu temu poświęcono już kilka międzynarodowych 'Łódzkich' konferencji z geografii politycznej organizowanych przez Katedrę Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ. Plonem tych badań jest kilka tomów seryjnego wydawnictwa „Region and Regionalism”.